

ТЕОРЕТИЧНІ ЗДОБУТКИ В ГАЛУЗІ ЕКОЛІНГВІСТИКИ

У статті йдеться про особливості зародження терміна «еколінгвістика», а також його розвитку та функціонування. Указується на чинники, що є складовими еколінгвістики як науки, на екстра- та інтралінгвальні фактори, які впливають на мовне середовище, а отже, і на термінологію.

Ключові слова: еколінгвістика, термін, екологія, культура слова, соціолінгвістика.

Нуждак Л.В. Теоретические достижения в области еколингвистики. В статье речь идет об особенностях зарождения термина «эколингвистика», а также его развития и функционирования. Указывается на факторы, которые являются составляющими еколингвистики как науки, на экстра- и интралингвальных факторы, влияющие на языковую среду, а, следовательно, и на терминологию.

Ключевые слова: еколингвистика, термин, экология, культура слова, социолингвистика.

Nuzhdak L.V. Theoretical achievements in ekolinhvistyks. The article deals with the features of the origin of the term «ekolinguistics» and its developing and functioning. It is paid attention on factors, which are components ekolinguistics as a science, extra- and intralingual factors influence on a language environment and terminology.

Keywords: ekolinguistics, term, ecology, word culture, sociolinguistics.

Екологічний аспект дослідження мови, тобто взаємовідношення мови та її соціального середовища, став об'єктом дослідження еколінгвістики, або лінгвоекології.

Мета і завдання нашого дослідження полягає в характеристиці еколінгвістичних праць, а також описі чинників, що впливають на формування еколінгвального стану.

Від 70-х рр. XX ст. еколінгвістика як наукова дисципліна розвивається в рамках соціолінгвістики й зосереджується на вивченні зв'язків між певною мовою та її середовищем. За словами Е. Гаугена, екологією мови можна вважати науку про взаємодію мови та її навколишнього середовища, а таким навколишнім середовищем мови є суспільство, що послуговується мовою в ролі одного зі своїх кодів. Мова існує лише у свідомості мовців, які нею послуговуються, і функціонує лише при взаєминах (комунікації) з іншими мовами та з їх соціальним і природним оточенням. Це дає підстави Е. Гаугенові стверджувати, що еколінгвістика, з одного боку, має психологічну природу, яка проявляється через взаємодію з іншими мовами в міркуваннях бі- та мультлінгвальних мовців, а з другого боку, вона має соціальну природу, бо мова функціонує в суспільстві, у якому вона виступає засобом комунікації [6: 43].

З-поміж багатьох аспектів еколінгвістичної проблематики Е. Гауген виокремлює також проблеми мовної демографії; особливості взаємодії мови та її носіїв з огляду на регіональне, класове чи релігійне походження останніх; специфіку інституційної підтримки мови (урядові ухвали та законодавчі акти тощо); з'ясування ставлення мовців до мови; рівень стандартизації мови та особливості правописної кодифікованості тощо [6: 65].

Гаугенове зацікавлення еколінгвістичною проблематикою із середини 80-х рр. XX ст. підтримав німецький мовознавець Г. Гарманн, який, окрім іншого, на думку І. Огнґайзера, першим в історії мовознавства до вивчення еколінгвістичної проблематики залучив дані слов'янських мов [8: 11].

Г. Гарманн збагатив теоретичну базу еколінгвістики вченням про лінгво-екологічні змінні («sprachökologische Variablen») — демографічну, соціальну, політичну, культурну, психічну, інтерактивну, лінгвістичну, — які не лише визначають мовну поведінку, а й творять еколінгвальну систему [5: 9].

Досліджуючи взаємодію між лінгвоеккологічними змінними, Г. Гарманн аналізує також окремі мовні категорії та субсистеми на матеріалі різних мов, у тому числі й слов'янських.

Попри те, що в сучасній еколінгвістиці домінує переконання, що перше еколінгвістичне дослідження виключно на матеріалі слов'янських мов виконав чеський лінгвіст П. Зіма в 2003 р., за нашими даними, науковий пріоритет у сфері слов'янської еколінгвістики належить І. Марвану, авторові праці «Мова в контексті завдань еколінгвістики (Еколінгвістика та її роль у відродженні посттоталітарного суспільства)», зреалізованої на матеріалі української мови ще в 1993 р. [3].

Помітне місце в сучасній слов'янській еколінгвістиці посідають дослідження білоруського вченого Г.А. Цихуна, який у праці «Славянскія мовы ў святле екалінгвістыкі» (1998) зробив спробу визначити місце еколінгвістики в контексті сучасного екологічного мислення. До компетенції екології мови Г.А. Цихун зараховує функціонування мов та інших мовних утворень у світі, а предметом еколінгвістики вважає вивчення їх з точки зору максимального збереження мовного багатства та різноманіття як тепер, так і в майбутньому. Засади еколінгвістики, на думку Г.А. Цихуна, цілком узгоджуються з основними принципами сучасного екологічного мислення, що виникло як реакція на непередбачувані наслідки, які можуть з'являтися при втручанні людини у природні процеси, особливо коли йдеться про складні природні системи та комплекси; безперечно, культура і мова належать до таких складних системних комплексів і наслідки необдуманого втручання в їх функціонування не завжди вважають такими небезпечними [4: 12–13]. Важливо, що Г.А. Цихун убачає завдання еколінгвістики не лише в зборі та систематизації фактів, а й у можливостях впливати на розробку мовного планування та мовної політики: існування (збереження) складних системних комплексів як у природі, так і в мовній сфері стає можливим лише за умови свідомого недопущення впливів, що призводять до втрати ними балансу. Таке недопущення вимагає наукової розробки системи заходів, які забезпечать необхідний результат [4: 21].

На думку П. Зіми, «так само, як кожна жива мова не існує абстрактно, але завжди пов'язана з конкретними мовцями чи мовними колективами, так само немає ніяких безпосередніх зв'язків між мовою та її середовищем. Адже на мову екологічні чинники впливають лише так, як чинники зовнішнього середовища впливають на мовців» [9: 46].

Сучасний відомий славіст І. Огнгейзер, який має солідний доробок і в галузі еколінгвістики, справедливо наголошує на тісному зв'язку культури мови та еколінгвістики: «...культура мови *suu genepis* пов'язана з поняттями і положеннями еколінгвістики. При цьому центральними питаннями є такі, як інтернаціоналізація, націоналізація, а також зміщення стильових меж та норм комунікації. Протягом минулих десятиліть у всіх східнослов'янських мовах постали проблеми норми, що, з одного боку, є спадщиною радянського періоду, а з другого — наслідком демократизації <...>. Білоруська та українська культура мови, окрім іншого, зіткнулися з проблемою дерусифікації літературної норми» [8: 32].

Російська дослідниця Є.В. Іванова зазначає, що «еколінгвістика як наука об'єднує екологію і лінгвістику, вивчає взаємодію між мовою, людиною як мовною особистістю та її навколишнім середовищем. Мова при цьому розглядається як невід'ємний компонент ланцюжка взаємодії між мовою, суспільством і природою. Функціонування і розвиток мови визначається як екосистема, а навколишній світ — як мовний концепт» [2: 41]. Зокрема дослідниця виділяє три аспекти еколінгвістичних досліджень [2: 54]:

1) інтралінгвальний, що пов'язаний із культурою мови, стилістикою, риторикою і включає вивчення порушень мовних норм та інших комунікативних властивостей мови;

2) інтерлінгвальний, пов'язаний із багатомовністю як середовищем існування певної етнічної мови та з проблемою зникнення мов і зменшення мовного різноманіття;

3) транслінгвальний, пов'язаний із використанням одиниць, засобів однієї мови як засобів іншої мови.

На думку О. Белея, еколінгвістика представляє сучасні світоглядні позиції, на базі яких реалізується сучасна європейська демократична мовна політика, зокрема в умовах посттоталітарних слов'янських країн, у тому числі й України. Основним знаряддям ефективної мовної політики в умовах демократичного громадянського суспільства можуть і повинні стати законодавчі акти, ухвалені національним парламентом, та нормативні документи, підготовлені урядом та відповідними державними установами й інституціями [1: 145].

Вивчення мовної політики, за Е. Гаугеном, належить до компетенції еколінгвістики [6: 43].

Виважена мовна політика, на думку В. Любася, може бути вибудована лише за умови чіткого окреслення: 1) внутрішніх і зовнішніх умов її реалізації; 2) суб'єктів, які її формують та реалізують; 3) її об'єктів; 4) мети, найближчої та кінцевої; 5) методів реалізації [7: 36].

Отже, еколінгвістика — це один із сучасних напрямків розвитку мовознавчої науки, що вивчає мовну сферу існування людини та суспільства, сформованого на пограниччі соціального, психологічного та правового аспектів мовознавчих студій. Еколінгвістичний аналіз дозволяє оцінити стан окремих її субсистем у контексті середовища існування мовного колективу (нації, етнографічної групи, мешканців певного регіону або населеного пункту тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. **Белей О.** Трансформація українського ономастикону посттоталітарного періоду на загальнослов'янському тлі / О. Белей. — Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007. — 239 с.
2. **Иванова Е.В.** Цель, задачи и проблемы эколлингвистики. Прагматический аспект коммуникативной лингвистики и стилистик / Е.В. Иванова. — Челябинск, 2007. — 125 с.
3. **Марван Ї.** Мова в контексті завдань духовної екології (Еколінгвістика та її роль у відродженні посттоталітарного суспільства) / Ї. Марван // Мовознавство: Другий міжнародний конгрес українців 22–28 серпня 1993 р., Львів: Доповіді і повідомлення. — Львів, 1993. — С. 197–198.
4. **Цыхун Г.А.** Славянскія мовы ў святле экалінгвістыкі / Г.А. Цыхун // Доклады: XII Міжнародны з'езд славістаў. — Мінск, 1998. — 24 с.
5. **Haarmann H.** Elemente einer Sprach ökologi / H. Haarmann // Multilingualismus. — 1980. — B. 2. — S. 3 – 45.
6. **Haugen E.** The Ekology of Language / E. Haugen. — Stendford, 1972. — 211 p.
7. **Lubaś W.** Nowe zadania polityki językowej w świecie słowiańskim / W. Lubaś // Języki słowiańskie w perspektywie ekolingwistycznej. — Opolie, 2003. — S. 35–59.
8. **Ohnheiser I.** Эколлингвистика и тенденции развития современных славянских языков / I. Ohnheiser // Języki słowiańskie w perspektywie ekolingwistycznej. — Opole, 2003. — S. 9–34.
9. **Zima P.** Ekolingvistika. Jazyky jako organizmy žijícíř prostřednictvím svých uživatelů / P. Zima // Vesmir. cts. cuni. Cz. — Leden 2002. — S. 45–47.